յայտնել քեզի հրապարակաւ Մեր հայրական բարձր հաճութիւնը, ներկայ կոնդակով կը կարգենք, կը հաստատենք ու կ'անուանենք զքեզ Ազգետ-Հրամանատար Սուրբ Գրիգոր Մեծին կարգեն, աշխարհական դասակարգեն, և կ'ընդունինք ու կը դասենք զքեզ նոյն Ազգետական ընտրելազոյն Լեգէոնին մէջ։ Ուստի, Սիրելի Որդեակ, հրաման կու տանք քեզ որ կարենաս ազատօրէն և զատշաճօրէն հագնիլ նոյն Ազգետներուն կարգի ու աստիճանի համազգեստն և կրել օրինաւորապէս նոյն կարգին մեծագոյն չքանչանը, որ է ութանկիւն՝ կարմրագոյն խաչ, մէջը գետեղուած Ս. Գրիգոր Մեծին պատկերն, որ մետաքսեայ ծոպաւոր կարմիր ժապաւէնով վիզէ կը կախուի։ Եւ որպէս զի ո և է անտեղութեան չհանդիպի, ըլլայ համազգեստը հագնելուն ըլլայ չքանչանը կրելու մէջ, հրաման ըրինք որ քեզի տրուի այդ կարգին յատուկ եղող տպեալ սքեմին ձեւը (Schema)։ Ցրուեցաւ Հռովմ, Ս. Պետրոսի մօտ, ձկնորսի կնքով վաւերացուած, 22 Յուլիս 1925, Մեր Գահանայապետութեան չորրորդ տարին։

Ա- Սիրելի Որդեակ Մեր
Կ-ր-գիւ Մ-ի-ս-ի-ա Գ. ԿԱՐՏԻՆԱԼ ԿԱՍՊԱՐՈՒ
Ատենադպիր

Մաթոսեան Եպ. յարգանօք կ'ընդունի յեսոյ շքանշանները և Գերպ. Գուզեան ի վեր կը հանէ իր կողմանէ ևս անոր բարեմասնութիւնները և ըրած բարիքները կարօտելոց, կրթական Հաստատութեանց և Եկեղեցւոյ։ Հուսկ կը շնորհէ անոր՝ Քահանայապետին կողմանէ օրհնութիւն։ Վսեմ. Ազգետը շնորհակալութիւն յայտնելով կը խնդրէ որ թարգման ըլլայ Ն. Սրբութեան մօտ իր սրտիական զգացմանց։

Հանդէսը կ'աւարտի փառաւոր ճաշով մը ի յարգանս Ս. Պապին և Գերպ. Գուզեանի։

Խմբագրութիւնս մինչ իր ջերմագին խնդակցութիւնները կը յայտնէ վերոյիշեալ Վսեմ. Հրամանատար Ազգետներուն՝ կը մաղթէ որ իրենց արժանաւոր հետեւորդներ ունենան մեր ազգին մէջ։

ԽՄԲԳ.

ՄԱՅՐ ԴԻՒԱՆ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ ՎԵՆԵՏԿՈՅ.—Ի Ս. ՂԱԶԱՐ

(Շար. տես Բազմ. 1925, էջ 254)

ՃԻԵ.

Մարտիրոսագրութեան մը մանրամասն պատմութիւնը կը դնէ մեր առջև Հ. Միքայէլ վարդապետ. այդ շահեկան տեղեկութիւնը այնպէս կը թուի մեզ՝ որ պակաս մը պիտի լեցնէ Հայ վկայաբանութեան մէջ։

Գերյարգելոյ Արբաց Հօրդ մերոյ, տեառն տեառն Մխիթարայ
Աստուածաբանութեան Վարդապետի

... Եկեսցուք յայժմ առ նորագոյն ինչ, զի լուաք թէ սակաւ ինչ խումբ պարսկական եկեալ ի սեբաստիա, իշնանեալ ոչ ումեք վնասեն, և զոր ինչ առնուն հատուցանեն, զամենս փուռս հացագործաց ինքեանց սեփականեալ, և զամենս հասարակ քաղաքացւոց թողեալ. ասած լինին թէ մերոյ թագաւորին դէմ ելեալ, որ աստի խմբով սոցին գնալոց է. նաեւ լուաք թէ թահմազն զպասրա, զնինվէ, զքէրքիւտ սեփականեալ է, է և ի ներքոյ տիզրանակերտի։ Նաեւ իբրու 20 օր է, որ ասա Եղեքտասան ամաց պատանի

digitised by A.R.A.R.@

մի, ազգաւ հայր[1] մարտիրոս անուն մարտիրոսացաւ, զրպարտութեանց հանդիպեալ, իբր երկու ամիս ի բանտի կեցեալ, ստիպեցեալ բազմիցս տանջութիւն, և նա ամենևին հաստատ մնացեալ ի հաւատս. ներկայացուցեալ առաջի Վէզիրին, արարեալ զբազում խոստումս մեծութեան, քիւրք մեծագին, մինչև ցհինգ քսակ դրամ. և նա պատասխանեալ համարձակ դիմօք. Այս զուր է ինձ, թէ բոլոր աշխարհս տաս ոչ հաճիմ. թէ ազատելոց ես զիս ազատեա, թէ ոչ՝ հրամայեա սպանանել զիս։ Այսպէս հաստեցեալ եղեւ վճիռ գըլխատել ի պարմախղաբուն, և անդէն ես հասաս պաշին իջեալ ի ձիոյ փաղակշական բանիւ երիցս խօսեալ, և դահիճն զսուրն ի ձեռին, յորդորեալ զնա դառնալ. և նա ամենևին ոչ հաւանեալ բանից նոցին, ասացեալ է ի յոտին կանգուն կալով հար զիս. և ապա դահիճն միով հարմամբ հատեալ զգլուխ նորին. զի հայք ի նոյն օր ի չուկայս հաւաքեալ են զդրամս իբրու 40 բոլորի չափ և տուեալ դահճին, զի շուտով հատցէ. և նոյն դահիճն ունելով ընդ ինքեան զբամպակս, թաթաւեալ և թաթախեալ ի յարեան նոյնոյ, հայոց արանց և կանանց առնլով զդրամ, մասնիկ մասնիկ բաշխեալ է երեք օր գնացողացն և կեցողացն շուրջ զմարմնով նորին, և ասեն թէ զգլուխն հայոց պատրիարգն առեալ է, և զմի մասն դաղմատացիք, և ի հանդերձէ արենաթաթախ սակաւ ինչ թերևս առ մեզ ես հասանի, զի ումեմն յանձնեալ եմ. և զլիակատար պատմութիւն սորին ի յառաւել տեղեակ եղողաց գրել տալոց եմ։ Նմանապէս երկու ամ յառաջ մի պատանի ես իբրև զայս ի սեբաստիա եղեալ է. և զայսմանէ ես ջանամ գրել տալ։...

Գերյարգութեան քում

Ցամի տեառն 1743ին նոյեմբերի 17ին *Պատրաստական ամենայնի*
գիր երրորդ ի Կոստանդնուպօլսոյ *Հայր Միքայէլ Վ. Սեբաստացի*

ԾԻՁ.

Մանր ու զանազան լուրերու ժողովածոյ մըն է հետեւեալը։

Գերյարգեցելոյ Աբբայ Հօրդ մերոյ, տեառն տեառն Մխիթարայ Աստուածաբանութեան վարդապետի

... Բազումք կարգաւորք գոն, թէ ի լիբանանու, թէ հալէպու, թէ յէրզրումու, թէ ելանօղք քահանայք աստ ի յեկեղեցեաց հայոց, թէ դպրատնցիք և թէ այլք բազումք բաց ի մէնջ աւելի քան զքսան են։ Նաեւ ժողովուրդն յամենայնում աւուր յեկեղեցիս լաթինի լիք են. և ստէպ քաւարան առնել տան մեռանողաց վասն, և երգիչք և սպասաւորքն հայոց կտրիճներն և տղայքն են, ուսեալ զլաթինական եղանակ և լեզու....։ Ի յոմանս եկեղեցիս յամենայնում աւուր չորս և հինգ կարգաւոր պատարագեն. երբեմն և ես երթամ պատարագել և խոստովանութիւն լսել։ Գաղատացի տէր եղիա Վ. ի մեծի համարի է. ունի զաշակերտ կարգաւորս և զերիտասարդ աշխարհականս, դաս տայ, աշակերտս հանել ջանայ. ի կիրակէի և ի տօնս յեկեղ[եց]ին սուրբ անդօնի քարոզ տայ։ Ի սուրբ պետրոս երբեմն հայոց կարգաւորք, այսինքն պուռսացին, զպրզցին տաճկերէն, և ըստ մեծի մասին պատրի տոմէնիկոսն ջահկեցի հայկաբանօրէն, լաւ քարոզիչ է և ընդունելի յոյժ։ Ի ճէզուիթաց եկեղեցին, ինքեանք ճէզուիթք քարոզ տան տաճկերէն, մինն յառաւօտեան, մինն յերեկոյին. և սոքա ի դուռն եկեղեցւոյն եասախճի ես կանգնեցուցանեն յաւուրս կիրակէից։ Նւ բնաւ եկեղեցիքն թէ ի վերնատունն, թէ ի հրապարակ եկեղեցւոյն լիք հայք, և ֆռա[ն]կք ոչ երևին։... Միւսայլմ օղլին այժմ ի դրունս մեծամեծ տաճկաց շրջի ընդ աստղագիտաց նոցին վիճի և յաղթօղ գտանի, և ինքն ի համարի ի նոցանէ ունեցեալ լինի, այժմ զնմանէ այսպէս հռչակեցեալ լսի։...

1. Անշուշտ հայ պէտք է ըլլայ.

... Ի կողմանէ պատերազմի ոչ ինչ երևելի գործ և գրոյց գոյ. բայց քանի մի հազար պարսիկք խաղաղութեամբ նստեալ են ի Սեբաստիա և ոչ ումեք վնասեն, այլ եկեալ են զշահի որդին իւրեանց թագաւոր տանիլ զոր սոքա զօրօք ուղարկեն. և լսեմք թէ բազումք գլխաւորք պարսից զզուեալք են ի Թահմազ ղուլէն։ Եւ յայլուստ լսեմք թէ զհալէպ պաշարեալ է...... այժմ ժանտացաւն անօսրացաւ։

Գերյարգութեան քում
Մնամ պատրաստական ծառայ
Հայր Միքայէլ Վ. Սեբաստացի

Յամի տեառն 1743
Նոյեմբերի 22
[Կ. Պոլիս]

Յետ որոյ եզերեցի զգիրս այս և ծալլէի, հրացանք արձակեցան յերից տեղեաց, և թէ զինչ է պատճառն, եւ ձայն թէ զպարսիկս կոտորեալ են սոքա և թէ այլ որպիսի կերպիւ և մասնաւորապէս զինչ արարեալ են սոքա ոչ գիտեմք...։

ՃԻԷ.

Հայ բարձրաստիճան եկեղեցականներու դասէն ոմանց տեղափոխութիւնը կը տեղեկագրուի հետեւեալ գրոյն մէջ։

Գերարգեցելոյ տեառն Մխիթարա Աբբայ հօրն իմոյ որդիական յարգութեամբ ողջոյն

... Նախնէ լսեալ էի այդ եպիսկոպոսին տեղդ գալն և զաղքատութենէ նորին, բայց ոչ միուս հայերուն որ նորապէս եկեալ են... երկու ստամպօլցի եպիսկոպոսք եկեալ են Լիվօրնա, և ընդ նոցա կուսճի տէր զափրելն, մէկին անունն մէսրոպ և միւսն աթանաս, մինն ի սոցանէ ժամանակ ինչ վանգն կացեր է և յաժմս յոյժ աղքատութեամբ հասեր են տեղն... կամք ունին Հռոմ գալու...։

Նաև եկեալ իսկ է տեղս մըսըրտամու ոմն քահանայ յոհաննէս վարդապետ կոչեցեալ. ինքն կեսարու գեղեն է և աշակերտ Սէրքիս եպիսկոպոսին որ էր Էնկուրու առաջնորդ. այս անձս տեղեակ իսկ է ուղղափառութեան բայց ոչ ուղղաբարապէս վարկեալ է, վասն որոյ յատկապէս Հռոմ եկեալ է առ ի դաւանութիւն տալ և անօրհնումն առնելոյ։ Փոքր ինչ ինձ յայտնեաց իւր դիտմունքն, զի եւ զատկին կամի Վէնէտիկ գալ առ ի կրօնաւոր լինիլ ընդ Հայրութեան ձերում (որպէս յուսադրեալ է զինքն տէր ստէփանն), բայց ես այս բանիս դժվարութիւնն փոքր ինչ պարզաբանեցի իւրեան. տարօք 28 ամաց է։

Երկու ամիս կայ որ դրապզընու ղազար եպիսկոպոսն տեղիս սուրբ ժողովին դաւանութեան գիր է յղեալ....։

Նախ քան զպատրիարքին գնալն լուաք թէ միւլայիմ օղլուն Նափոլի տեսած են...։

Անարժան որդի և ծառայ
[պատկերահան] Յոհաննէս

Ամի տեառն 1743 նոյեմբերի 23
[ի Հռոմ]

ՃԻԸ.

Ինչպէս նախորդ վաւերաթուղթերուն մէջ տեսանք, հետեւեալ գիրն ալ կը պարունակէ նորագոյն մանրամասնութիւններ՝ նոյն ժամանակի ազգային եկեղեցական ձեռնադրութեանց մէջ մերթ տեղի ունեցած անորոշութեանց ու խառնակութեանց շուրջ, որոնք Հայ Եկեղեցւոյ կեանքին մէջ դժբախտ շրջան մը կազմած են։

digitised by A.R.A.R.@

Մեր նամականգիրը առ Մխիթար կը ծանուցանէ նաեւ Պետրոս Պատրիարքէն հասած նոր լուր մը։

Գերյարգելի և գերապատուելի տեառն Մխիթարա Աբբայի
մեծաւ յարգութեամբ խոնարհաբար ողջոյն

... Լիվորնայ եղեալ եպիսկոպոսքն ամսիս 15 հասին աստ յոյժ չքաւորութեամբ. եւ մին աւուր ծաղկազարդ գրով զանազան կոնտակս ցոյց տվին վրդանէս եպիսկոպոսին, քահանայութեանց և եպիսկոպոսութեանց իւրեանց, թաքուցանելով զայն ամենայն զօր հարկաւոր էր ծանուցանելն առ ի խնդրել զօրհնութիւն, բայց մեք՝ նախ քան իւրեանց ժամանելն ալիկուռնայու լվեալ էաք բանին որպիսութիւնն, զի կուրճի տէր գափրելն ծանուցեալ էր ամենեցուն Լիվորնայ եղելոց. վասն որոյ հարկադրեցաք նոցա ասել զճշմարիտն. նաև ունէին մի միայն գիր ըստամպօլու Վիքարէն առ սուրբ ժողովն, որով Վիքարն ծանուցանէր զամենայն ինչ, այսինքն թէ սոքա երկուսն ի միասին ումեմնէ էնկուրու առաջնորդէ սարկաւագք եղեալ են, եւոյ ումն Աբէլ եպիսկոպոսէ քահանայ գնացեալ մերս ի սիս յոհաննէս ժանգուլ կաթուղիկոսէ կաշառօք եպիսկոպոսք եղեալ են և անտի շրջագայելով այսր և անդր եկեալն ըստամպօլ. նախ քան իւրեանց հասանելն թոխաթցի տէր յոհաննէսն գրած է Վիքարին թէ այն Աբէլ եպիսկոպոսն ոչ է եպիսկոպոս. սոքա լսելով այս գրած են նոր օրհնող նոյն յովհաննէս կաթուղիկոսին առ ի ստուգիլ. և նա պատասխաներ է թէ յաժմս լաւ մտիս չէ, եւոյ ձեզ ծանուցից թէ ես օրհնեալ եմ զնա թէ ոչ. և սոքա առանց ըսպասելոյ երկրորդ պատասխանոյն անճեր են անատօլի և ումեմնէ պոօխորոն անուն եպիսկոպոսէ վերստին քահանայ օրհնված են։ Իսկ այս բանիս կաթողիկոսէն գիր եկեր է թէ Աբել եպիսկոպոսն իրաւի եպիսկոպոս է. այս վերոյ ասացեալն ամենայն Վիքարն իւր գրիւն ծանուցանէ սուրբ ժողովին, նաև ասելով թէ սոքա դիմեցին առ սուրբ աթոռն առ ի առնուլ զօրհնութիւն և արձակումն ամենայն իւրեանց ապօրինաւոր բանից. բայց եթէ հնար ից[է] խնդրեմ սուրբ ժողովէն ոչ թուլլ տալ սոցայ առ ի դառնալ ի յարեւելս վասն արքելելոյ զմեծ գայթակղութիւնն ի մէջ ուղղափառաց. բայց իւրեանք այս ամենայն վերոյասացեալն ոչ խոստովանին պարզութեամբ. նաև ասեն թէ նոր ճանաչած են զուղղափառութիւնն և ոչ ումեքէ առձակում առեալ են։ Սոյնս ասեն առ թեթևացուցանել զ[յ]անձանս իւրեանց, բայց լաւ տեղեակ են ուղղափառութեան, մանաւանդ այն օր վանքէն ելած է որ յաժմս աթանաս կոչի...։

Պետրոս պատրիարքէն գիր եկաւ Վրդանէս եպիսկոպոսին, ուր ծանուցանէ իւրոյ երջանկութեամբ հասանելն ի յաղեկսանդր[իա] և անդր ֆրանսըզի պալեօզէն յոյժ սիրով ընդունելն ի պալատս իւր. նաև ծանուցանէ ումն ունէին փաշա բազում զօրօք գնալ ի լիփանան առ աւերել զվանօրայս, և անդ եղեալքն լսելով զայս, մանաւանդ պատրիարքի վանքն երեք օր և երեք գիշեր մեծաւ աղերսանօք աղօթս արարեալ են. եւ քանի աւուր խապար եկեր թէ նոյն փաշան անկարծակի մահով սատակեր է և իւրային զօրքն ճիրուցան եղեր են։ Նոյն պատրիարքն աղեքսանդրու քալեր է կիպրոս և անտի իւր վանքն. սոյն գիրս տօն տօմէնիքօն թարքմանել տվաւ և եւ կարտինալ քարաֆին և սա ֆափին ձեան հասոյց որ յոյժ ուրախութեամբ ընկալաւ։...

Ամի տեառն 1743 *դեկտեմբերի* 21 *[Պատկերահան] Յոհաննէս*

[ի Հռոմ]

Եպիսկոպոսաց կոնտակքն ցոյց կուտայ թէ ըստ կարգի և արարողութեան ձրաբեալ են եպիսկոպոսք և ոչ լոկ բանիւ։

Շարունակելի

Հ. ՂԵՒՈՆԴ ՏԱՅԵԱՆ

digitised by A.R.A.R.@